

УДК 342.951:351.82

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3\(3\)-22-30](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3(3)-22-30)

Васильєв Станіслав Валерійович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін, Комунальний заклад «Харківська Гуманітарно-Педагогічна Академія» Харківської обласної ради, 61002, м. Харків, пров. Руставелі, 7, тел.: 097-811-72-70, <https://orcid.org/0000-0002-1470-4426>

Маляр Станіслав Анатолійович, адвокат, аспірант кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка, Приватний вищий навчальний заклад «Інститут екології, економіки і права», 01054, м. Київ, вул. М. Тимошенка, б. 13-Б, тел.: 044-272-19-02, <https://orcid.org/0000-0003-3136-853X>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Наукове дослідження присвячено правовому регулюванню особливостей запровадження воєнного стану в Україні. Досліджено норми українського законодавства, присвячені запровадженню військового стану в Україні. Наведені поняття та підстави для прийняття рішення про оголошення воєнного стану. Надано характеристику особливостям обмежень прав людини у разі запровадження воєнного стану. З'ясовані пропозиції науковців щодо правового регулювання військового стану в Україні.

Визначено ознаки воєнного стану. Правовий режим воєнного стану має такі ознаки: може запроваджуватися тільки в окремих випадках, передбачених законодавством, і виключно у встановленому законодавством порядку, передбачає надання додаткових повноважень військовому командуванню та військовим адміністраціям, допускає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Визначені пропозиції щодо внесення змін у законодавство, яке регулює правовий режим воєнного стану в Україні. У Законі України «Про оборону України» та Конституції України необхідно передбачити, що воєнний стан може бути запроваджено лише у разі оголошення війни. Вважаємо, що в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» необхідно в окремій статті детально передбачити всі можливі підстави для запровадження воєнного стану. Також слід визначити, які саме обмеження прав громадян військові адміністрації можуть запроваджувати самостійно, а які – погоджувати із

органами місцевого самоврядування. Серед повноважень військових адміністрацій варто залишити тільки ті, які пов'язані із матеріально-технічним забезпеченням військових підрозділів, організації мобілізації, комендантського часу, трудової повинності та призову громадян на військову службу. Функції зі здійснення державного регулювання у різних галузях економіки необхідно залишити за органами місцевого самоврядування та цивільними органами державної влади.

Ключові слова: воєнний стан, правові засади, правові обмеження, органи влади.

Vasyliiev Stanislav Valerievich, candidate of science in law, Associate Professor, Associate Professor of Department of history and socio-economic disciplines of Municipal establishment, «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, 61002, Kharkiv, Rustaveli Lane, 7, tel: 097-811-72-70, <https://orcid.org/0000-0002-1470-4426>

Maliar Stanislav Anatolievich, lawyer, postgraduate, Borys Hrinchenko Kyiv University, Private Higher Educational Institution «Institute of Ecology, Economics, and Law», 01054, Kyiv, 13-B M. Tymoshenko street, tel.: 044-272-19-02, <https://orcid.org/0000-0003-3136-853X>

LEGAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF THE MARTIMATE REGIME IN UKRAINE

Abstract. The research is devoted to the legal regulation of the peculiarities of martial law in Ukraine. The norms of the Ukrainian legislation as to the introduction of martial law in Ukraine are studied. The concepts and grounds for the decision to declare martial law are given. The characteristics of restrictions on human rights in the case of martial law are described. The scientists' proposals on the legal regulation of martial law in Ukraine have been clarified.

Signs of martial law have been identified. The legal regime of martial law has the following features. It can be introduced only in certain cases mentioned in the law and only in the manner prescribed by law, provides additional powers to military command and military administrations, and restricts constitutional rights and freedoms of man and citizen.

Proposals for amendments to the legislation governing the legal regime of martial law in Ukraine have been identified. The Law of Ukraine On Defense of Ukraine and the Constitution of Ukraine must provide that martial law may be imposed only in the case of a declaration of war. We believe that the Law of Ukraine On the Legal Regime of Martial Law must provide all possible grounds for the imposition of martial law in a separate article in detail. It is also necessary to

determine which restrictions on the rights of citizens can be introduced by military administrations independently and which can be coordinated with local self-government bodies. The powers of military administrations should include only those related to the logistics of military units, the organization of mobilization, curfew, conscription, and conscription. The functions of state regulation in various sectors of the economy should be left to local governments and civilian authorities.

Keywords: martial law, legal bases, legal restrictions, authorities.

Постановка проблеми. Триваючі військові дії на території України обумовлюють актуальність вивчення проблем правового регулювання режиму воєнного стану в Україні. Адже можливі обмеження прав і свобод громадян в Україні в умовах запровадження режиму воєнного стану потребують належного правового регулювання. Запровадження режиму воєнного стану потребує наявності належних правових підстав, відповідні обмеження прав і свобод людини повинні мати об'єктивні правові засади. Саме тому вивчення окремих аспектів запровадження режиму військового стану характеризується актуальністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового регулювання режиму воєнного стану висвітлена у працях окремих українських науковців. Зокрема, порядок введення та припинення дії режиму воєнного стану були досліджені у праці М. М. Лобко, В. М. Семененко, А. Й. Фучка [1, С. 6–13]. Проблеми правового регулювання введення режиму воєнного стану в Україні досліджені у праці В. П. Коваль [2, С. 115–117]. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану вивчав Ю. О. Фігель [3, С. 223–230]. Проблеми обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект знайшли своє відображення у працях А. С. Славка [4, С. 74–78]. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій відображено у працях В. С. Шевченка [5, С. 196–206]. Водночас, у працях даних дослідників не вивчено всі проблеми запровадження воєнного стану в Україні. Необхідно дослідити співвідношення рішень про оголошення війни та про оголошення воєнного стану. Потребують дослідження специфічні підстави для обмеження прав людини в умовах воєнного стану.

Метою статті є визначення пропозицій щодо внесення змін у чинне законодавство, яке регулює порядок запровадження воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року запроваджено режим воєнного стану на території України строком на 30 діб. Допускаються обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [6]. Варто нагадати, що зазначені статті Основного Закону України встановлюють права на недоторканість житла, таємницю телефонних розмов, свободу пересування, свободу вираження поглядів і переконань, право на мирні

зібрання, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, право на підприємницьку діяльність, право на працю та інші права [7]. Отже, права людини і громадянина можуть зазнати суттєвих обмежень, а тому підстави для запровадження воєнного стану повинні бути ретельно вивчені.

Правові засади запровадження воєнного стану та визначення такого стану закріплені у Законі України «Про оборону України» та Законі України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон № 389-VIII). У даних законодавчих актах воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання військовому командуванню і військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8, 9]. Виходячи із даного визначення, можемо виокремити наступні ознаки правового режиму воєнного стану:

1. Правовий режим воєнного стану може бути запроваджений лише в окремих випадках, передбачених законодавством.
2. Воєнний стан може бути встановлено або на території всієї України, або в окремих місцевостях.
3. Цей правовий режим запроваджується лише у встановленому законодавством порядку.
4. Сутність правового режиму воєнного стану полягає у наданні додаткових повноважень військовому командуванню та військовим адміністраціям.
5. Під час запровадження режиму воєнного стану допускається обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Правові засади запровадження режиму воєнного стану встановлені у Конституції України. Згідно із п. 19 і п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України приймає рішення про оголошення стану війни та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України. Відповідно до п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України, Верховна Рада України затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях [7]. Дослідник М. М. Лобко зазначає, що запровадження правового режиму воєнного стану у державі є непростю справою і потребує від виконавців відповідних знань, умінь і професійного фаху та організаторських здібностей. Прийняття рішення про оголошення такого режиму та здійснення визначених заходів потребує постійної підготовки

відповідних органів влади [1, С. 12]. Таким чином, рішення про запровадження режиму воєнного стану приймається вищими органами влади в Україні. Спеціалісти у галузі військового права офісу Президента України та апарату Верховної Ради України повинні бути готові до негайної підготовки проектів документів про запровадження воєнного стану в Україні.

Необхідно звернути увагу, що під час аналізу норм Конституції України незрозуміло, чи пов'язане рішення про запровадження режиму воєнного стану із оголошенням війни іншій державі, чи ні. Відповідно до абз. 6 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про оборону України» Президент України у разі воєнного нападу або загрози військового нападу приймає рішення про оголошення стану війни, введення воєнного стану на всій території України або в окремих місцевостях [8]. Виникає питання про послідовність прийняття рішень про оголошення війни та запровадження воєнного стану. Можливо, спочатку необхідно прийняти рішення про оголошення війни, а потім запроваджувати воєнний стан, або ж правовий режим воєнного стану може бути введено без оголошення війни. Вважаємо, що означена прогалина у праві потребує своєчасного вирішення.

Науковець, який досліджував проблеми запровадження воєнного стану, В. П. Коваль слушно зауважує, що норми базового Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не закріплюють підстав та умов, під час яких можливо запровадити режим воєнного стану на території України або окремих її місцевостях. Цей негативний факт свідчить про застарілість наведеного законодавства в регулюванні такого вкрай важливого питання особливо в умовах сьогодення [2, С. 117]. Варто погодитися із даним твердженням у тому аспекті, що вказаний Закон України не містить окремої статті, яка б визначала підстави для запровадження воєнного стану. Разом із тим, виходячи із визначення «воєнного стану», закріпленого у ст. 1 Закону № 389-VIII, він запроваджується «...у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності ...». Тобто законодавство називає підстави для запровадження воєнного стану, але їх сутність не розкривається.

Законодавчі акти передбачають певні правові обмеження, які можуть бути запроваджені під час режиму воєнного стану. Відповідно до ст. 8 Закону № 389-VIII військово командування або військові адміністрації разом із органами влади та місцевого самоврядування в період дії режиму воєнного стану можуть приймати рішення про тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Наприклад, допускається встановлення трудової повинності для працездатних осіб, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства. Можуть бути передбачені обмеження щодо руху транспортних засобів, встановлена заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Військово командування або військові

адміністрації можуть вводити обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан [9]. Варто відзначити, що перелічені заходи мають характер заборон і можуть суттєво обмежити права і свободи громадян України, встановлені у Конституції України.

Досліджуючи правові підстави для обмежень прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, Ю. О. Фігель зазначає, що такі обмеження не поширюються на основні права громадян, мають обмежений за обсягом і часом дії характер, повинні застосовуватися тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів [3, С. 229]. Науковець А. С. Славко звертає увагу на те, що запровадження обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану не повинно здійснюватися за ознакою національної, релігійної, расової, політичної або іншої групової належності [4, С. 77]. Роздуми вказаних авторів щодо правових засад обмеження прав людини під час режиму воєнного стану надають ґрунтовну характеристику умовам запровадження обмежень прав і свобод людини в період дії воєнного стану.

Необхідно звернути увагу на порядок встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина у період воєнного стану. Згідно зі ст. 8 Закону № 389-VIII не встановлено випадків, коли військові адміністрації мають право самостійно приймати рішення про запровадження заходів тимчасового обмеження прав і свобод громадян, а коли повинні узгоджувати своє рішення із органами державної влади та місцевого самоврядування. Оскільки більшість із перелічених у даній статті заходів можуть суттєво обмежити права і свободи громадянина, то їх запровадження в обов'язковому порядку необхідно погоджувати із органами місцевого самоврядування, обраними населенням певної місцевості.

Відповідно до ст. 15 Закону № 389-VIII встановлено повноваження військових адміністрацій в умовах режиму воєнного стану. Зокрема, вони надають допомогу власникам квартир (будинків) в їх відбудові у разі пошкодження в результаті бойових дій, сприяють організації призову громадян на військову службу, здійсненню поставок необхідних ресурсів у війська, запроваджують комендантську годину [9]. Відзначимо, що перелічені повноваження характерні виключно для умов збройного конфлікту. У здійсненні багатьох із перелічених заходів у мирний час немає потреби.

Повноваження військово-цивільних адміністрацій врегульовані нормами відповідного Закону України «Про військово-цивільні адміністрації». Названий орган влади створюється як тимчасовий вимушений захід для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації. Згідно зі ст. 4 вказаного Закону України дані адміністрації встановлюють ставки місцевих податків і зборів, здійснюють управління майном, яке перебуває у власності певної територіальної громади, управляють закладами освіти та охорони здоров'я та здійснюють інші заходи, які

належать до компетенції органів державної влади [10]. В. С. Шевченко зазначає, що особливості правосуб'єктності військово-цивільних адміністрацій полягають у тому, що вони поєднують виконання як військових, так і цивільних функцій. Головною метою їх створення є ресурсне забезпечення Збройних Сил України в районах проведення бойових дій та організація життєдіяльності населення на територіях, на яких розташовуються військові підрозділи [5, С. 200]. Коментуючи норми законодавства, можемо відзначити, що за військовими або військово-цивільними адміністраціями варто було б залишити лише ті функції, які сприяють забезпеченню військових підрозділів ресурсами, мобілізаційній роботі та підтриманню правопорядку.

Варто звернути увагу на порядок і підстави припинення воєнного стану в Україні. Згідно із ч. 1 ст. 7 Закону № 389-VIII воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено [9]. Дослідник М. М. Лобко зазначає, що Президент України може ініціювати скасування режиму воєнного стану і раніше закінчення строку, на який його було запроваджено. Подібне рішення можливе у разі припинення дії підстав для введення воєнного стану [1, С. 12]. Зазначимо, що рішення про припинення воєнного стану повинно прийматися відповідно до існуючих обставин військової загрози збройного конфлікту. Разом із тим, запровадженні обмеження прав громадян повинні бути скасовані якнайшвидше у разі відсутності потреби у таких заходах.

Висновки. Отже, правову основу режиму воєнного стану становлять Конституція України, Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про оборону України» та «Про військово-цивільні адміністрації», а також підзаконні акти. Правовий режим воєнного стану має такі ознаки: може запроваджуватися тільки в окремих випадках, передбачених законодавством, і виключно у встановленому законодавством порядку, передбачає надання додаткових повноважень військовому командуванню та військовим адміністраціям, допускає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Підстави і порядок запровадження воєнного стану потребують внесення змін у чинне законодавство. У Законі України «Про оборону України» та Конституції України необхідно передбачити, що воєнний стан може бути запроваджено лише у разі оголошення війни. Вважаємо, що в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» необхідно в окремій статті детально передбачити всі можливі підстави для запровадження воєнного стану. Також слід визначити, які саме обмеження прав громадян військові адміністрації можуть запроваджувати самостійно, а які – погоджувати із органами місцевого самоврядування. Серед повноважень військових адміністрацій варто залишити тільки ті, які пов'язані із матеріально-технічним забезпеченням військових підрозділів, організації мобілізації, комендантського часу, трудової повинності

та призову громадян на військову службу. Функції зі здійснення державного регулювання у різних галузях економіки необхідно залишити за органами місцевого самоврядування та цивільними органами державної влади.

Перспективи подальших наукових досліджень у сфері правового регулювання режиму воєнного стану можуть бути пов'язані із вивченням підстав для запровадження воєнного стану та сутності правових обмежень, які можуть бути застосовані під час правового режиму воєнного стану.

Література:

1. Лобко М. М., Семененко В. М., Фучко А. Й. Деякі аспекти правового режиму воєнного стану в Україні: порядок введення та припинення дії. *Збірник наукових праць центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*. 2019. № 2 (66). С. 6–13.
2. Коваль В. П. Правове регулювання введення режиму воєнного стану в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. Випуск 22. С. 115–117.
3. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія Юридична*. 2015. № 2. С. 223–230.
4. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 41 (2). С. 74–78.
5. Шевченко В. С. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 196–206.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Президент України. Документи*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 12 березня 2022 року).
7. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/Text> (дата звернення: 12 березня 2022 року).
8. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 12 березня 2022 року).
9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2005 року № 389-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12 березня 2022 року).
10. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03 лютого 2015 року № 141-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 12 березня 2022 року).

References:

1. Lobko M.M., Semenenko V.M., Fuchko A.Y. (2019). Deiaki aspekty pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini: poriadok vvedennia ta pryupynennia dii [Some aspects of the legal regime of martial law in Ukraine: the procedure for imposing and terminating]. *Zbirnyk naukovykh prats tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of Ivan Cherniakhovsky National University*, 2 (66), 6–13 [in Ukrainian].

2. Koval V. P. (2016). Pravove rehuliuвання vvedennia rezhymu voiennoho stanu v Ukraini [Legal regulation of martial law in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Pravo» – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Law Series*, 22, 115–117 [in Ukrainian].

3. Fihel Yu. O. (2015). Obmezhennia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Restrictions on human rights under martial law]. *Naukovyi visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriiia Yurydychna – Scientific Bulletin of the Lviv Commercial Academy. Legal Series*, 2, 223 – 230 [in Ukrainian].

4. Slavko A. S. (2016). Obmezhennia prav i svobod liudyny i hromadianyna za umov dii rezhymu voiennoho stanu: porivnialno-pravovyi aspekt [Restriction of human and civil rights and freedoms under martial law: comparative law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 41 (2), 74–78 [in Ukrainian].

5. Shevchenko V. S. (2016). Administratyvno-pravovyi status viiskovo-tsyvilnykh administrats [Administrative and legal status of military-civil administrations]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 4, 196–206 [in Ukrainian].

6. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» [Decree of the President of Ukraine «On the imposition of martial law in Ukraine»]. (n.d.). president.gov.ua. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

7. Konstytutsiia Ukrainy : Osnovnyi zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Basic Law of Ukraine]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр/Text> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro oboronu Ukrainy» [Law of Ukraine «On Defense of Ukraine»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [Law of Ukraine «On the legal regime of martial law»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy «Pro viskovo-tsyvilni administratsii» [Law of Ukraine «On Civil-Military Administrations»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> [in Ukrainian].